



Зарічна Н. Міжнародний досвід створення та розвитку фінансових кластерів [Електронний ресурс] / Н. Зарічна // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 1 (6). — С. 59-65. — Режим доступу до журн. :

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12znzrfk.pdf>.

УДК 336.648

JEL Classification: G20

Надія Зарічна

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ КЛАСТЕРІВ

Анотація. У статті охарактеризовано сучасний стан фінансового ринку України, зокрема обсяг та об'єми операцій зі злиття та поглинання (M&A), їх галузеву структуру. Виявлено сектори економіки, де найбільше було здійснено угод. Розглянуто процес формування та створення першого фінансового кластеру. Проведений аналіз міжнародного досвіду створення та функціонування фінансових кластерів, який може бути використаний в інтересах формування фінансового кластеру в Україні. Досліджено вплив фінансових кластерів на розвиток національних економік Великої Британії, Франції, Ірландії, Канади та Російської Федерації. Результати проведеного дослідження доводять ефективність створення фінансових кластерів для економічного розвитку територій, притоку іноземного капіталу в країну, покращення інвестиційного клімату, збільшення податкових надходжень до державного бюджету, розвитку малого і середнього підприємництва та підвищення рівня зайнятості населення.

Ключові слова: фінансові послуги, фінансово-кредитні установи, фінансовий кластер.

Надежда Зарична

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ СОЗДАНИЯ И РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВЫХ КЛАСТЕРОВ

Аннотация. В статье охарактеризовано современное состояние финансового рынка Украины, в частности количество и объемы сделок по слиянию и поглощению (M & A), их отраслевую структуру. Выявлено сектора экономики, где больше всего было осуществлено сделок. Рассмотрен процесс формирования и создания первого финансового кластера. Проведенный анализ международного опыта создания и функционирования финансовых кластеров, который может быть использован в интересах формирования финансового кластера в Украине. Исследовано влияние финансовых кластеров на развитие национальных экономик Великобритании, Франции, Ирландии, Канады и Российской Федерации. Результаты проведенного исследования доказывают эффективность создания финансовых кластеров для экономического развития территорий, притоку иностранного капитала в страну, улучшение инвестиционного климата, увеличение налоговых поступлений в государственный бюджет, развития малого и среднего предпринимательства и повышение уровня занятости населения.

Zarichna, N. (2012). International experience creation and development of financial clusters [Mizhnarodnyy dosvid stvorenyya ta rozvytku finansovykh klasteriv]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava - Socio-Economic Problems and the State* [online]. 6 (1), p. 59-65. [Accessed May 2012]. Available from: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12znzrfk.pdf>>.

Ключевые слова: финансовые услуги, финансово-кредитные учреждения, финансовый кластер.

Nadia Zarichna

INTERNATIONAL EXPERIENCE CREATION AND DEVELOPMENT OF FINANCIAL CLUSTERS

***Abstract.** In the article the current state of Ukrainian financial market, in particular scope and volume of merging and acquisition processes (M & A), their industrial composition have been described. The sectors of economy where most transactions had been made were revealed. The process of forming and creation of the first financial cluster has been considered. The international experience of financial clusters creation and functioning has been analyzed; it can be used while forming the financial cluster in Ukraine. The influence of the financial clusters on national economies of Great Britain, France, Ireland, Canada and Russian Federation have been investigated. The results of the conducted research prove the efficiency of financial clusters for economic development of areas, for the inflow of foreign capital into the country, as well as for improving the investment climate, increase in tax revenues to the state budget, development of small and medium enterprises and increase of employment.*

***Keywords:** financial services, financial and credit institutions, financial cluster.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки та розвитку ринку фінансових послуг, актуальності набуває формування якісно нових інтеграційних об'єднань фінансово-кредитних установ, метою створення яких є розробка нових фінансових інструментів та нових схем здійснення фінансових операцій. У європейських країнах та й інших державах світу, об'єднання фінансово-кредитних установ здійснюється на основі кластерного підходу. Багато країн зацікавлені у створенні на своїй території регіональних чи транскордонних фінансових кластерів, зокрема, останнім часом, в Росії, активізувався процес створення фінансових кластерів орієнтованих на потреби національної економіки. Підвищення ефективності вітчизняної економіки та розвиток кластерів в Україні також потребує дієвого фінансового механізму, який би сприяв притоку капіталу в країну, покращенню інвестиційного клімату, збільшенню податкових надходжень, що в результаті пришвидшило б розвиток підприємництва та збільшило рівень зайнятості населення. З огляду на це, актуальність даної статті полягає у дослідженні світового досвіду формування і функціонування фінансових кластерів та перейняття досвіду для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність створення та розвитку кластерів обґрунтовувалася багатьма науковцями, в Україні за даною тематикою працюють М. Войнаренко, С. Соколенко, Н. Мікула, І. Бакушевич. Питанням формування фінансово-банківського кластеру на території Східної України займається наукова школа під керівництвом Н. Внукової, Серед зарубіжних вчених слід відзначити науковий доробок М. Портера, Й. Шумпетера, Є. Дахмена, Д. Сольє та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Результати досліджень відомих науковців з питань формування фінансових кластерів доводять, що застосування кластерного підходу сприяє розвитку територій та є дієвим механізмом. У свою чергу, вітчизняними науковцями недостатньо дослідженим залишається саме процес формування такого типу кластеру на території України.

Постановка завдання. Аналіз процесу формування та розвитку фінансових кластерів провідних країн світу, їх роль у розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан української економіки та світові тенденції в після кризовий період змушують вітчизняні підприємства до пошуку нових фінансово-кредитних інструментів, адже нестача обігових коштів позначається як на розвитку самого підприємства та національної економіки в цілому. Найбільш зручним для

способом залучення капіталу для вітчизняних компаній є банківське кредитування. Українські банки зараз пропонують чимало кредитних програм, але на малий термін. Довгостроковий кредит на сьогодні готові надавати лише близько 20 % банківських установ, в статутному капіталі, яких є іноземний капітал. На допомогу українській економіці та підприємцям активізували свою діяльність Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Міжнародна фінансова корпорація (МФК), які фінансують довгострокові проекти.

Значних обертів на фінансовому ринку України, набирають операції зі злиття та поглинання (M&A), згідно з даними експертів, за дев'ять місяців 2011 року було укладено 17 угод M&A (обсягом понад 30 млн. доларів США) на загальну суму 3,3 млрд. доларів США. Лідерами вітчизняного ринку M&A стали такі компанії як Group DF та її дочірня структура Ostchem Holding (уклали 3 угоди загальним обсягом \$1,15 млрд.), Kernel (4 угоди загальним обсягом \$294 млн.), Ukrlandfarming (3 угоди загальним обсягом \$280 млн.). Найбільшою угодою в поточному році є придбання компанією ESU на приватизаційному конкурсі держпакету акцій ВАТ «Укртелеком» (обсяг угоди сягнув \$1,35 млрд.). Згідно з даними Антимонопольного комітету України, галузева структура українського ринку M&A в останні роки суттєво не змінилася. Так, у 2010 році найбільш активно угоди зі злиттів та поглинань відбувалися в промисловості (30% від загальної кількості угод), АПК (20%), будівництві (13%), фінансовому секторі (12%), у секторі телекомунікацій (8%). У свою чергу, в 2011 році найбільшу кількість угод було здійснено в агропромисловому секторі (35%), промисловості (20%), фінансовому секторі (10%), у секторі телекомунікацій (5%) [1].

Операції зі злиття та поглинання не завжди мають позитивний ефект, адже часто супроводжуються знищенням національного виробництва та концентрацією іноземного капіталу в країні. В умовах сучасної реструктуризації економіки, багато країн світу пішли шляхом створення і розвитку кластерних об'єднань через реалізацію регіональних чи національних програм, акумулюючи та спрямовуючи фінансові потоки у перспективні сектори. Найбільших результатів у створенні промислових та інноваційних кластерів досягли такі країни, як Італія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Нідерланди, США, Японія, Польща, Туреччина, Болгарія, Словенія, серед пострадянських країн – Росія, Казахстан, Білорусь.

Вперше ідея про створення фінансового кластеру пролунала в промові Дермота Десмонда, в результаті чого, за сприяння владних структур Ірландії у 1987 р. був створений спеціальний комітет, який відповідав за створення фінансового кластеру. У комітет увійшли представники усіх гілок влади, в компетенції яких, були ті чи інші етапи організації роботи кластеру, а також представники крупного бізнесу, передові спеціалісти у сфері фінансів, юриспруденції, оподаткування та менеджменту. Уряд, зі своєї сторони, забезпечував мінімальне втручання і максимальну підтримку для реалізації усіх рішень комітету. Не останню роль на різних етапах формування займав Центральний банк Ірландії та податкова адміністрація. У результаті був створений новий фінансовий центр, куди в період з 1988 – 1990 рр. погодилися перейти усі провідні банки Ірландії. Найбільші з них сформували навколо себе фінансовий кластер, всі компанії, які зосередили свою діяльність на його території, отримували податкові пільги. Також, при фінансовому кластері була створена маркетингова група, яка мала на меті дослідити вподобання найбільших світових компаній стосовно виду діяльності, яка б для них була цікава у новоствореному фінансовому центрі.

Історія виникнення та формування фінансового кластеру The City у Лондоні є результатом бурхливого економічного розвитку країни і охоплює близько 250 років. На сьогодні, Лондонський фінансовий центр є самостійною структурою, яка має слабе відношення до економіки Великобританії. Особливостями створення даного кластеру стали британські податкові правила. З усіх великих європейських країн податки на прибуток у Великобританії залишаються найнижчими, менші, ніж у Німеччині, Франції чи Італії. Більше того, податками тут обкладаються лише ті доходи, які отримуються в самій країні, а не по всьому світу, як це відбувається у США. Фінансовий кластер The City має глобальну спрямованість на експорт із зобов'язаннями допомагати британським фірмам розвивати їх

бізнес в інших країнах світу. І як результат, починаючи з 2005 р. з фінансових ринків британські компанії залучили кошти у сумі 445 млрд. фунтів стерлінгів. Для сприяння розвитку перспективного малого та середнього бізнесу та його фінансового забезпечення, фінансовим кластером The City було створено Фонд розвитку бізнесу з капіталом у розмірі 2,5 млрд. фунтів стерлінгів. Високорозвинений і сектор транскордонного кредитування, частка якого становить 18 % від загального світового обсягу. Кредити надавалися 251 зарубіжним банком, третина з яких європейські. Зарубіжні банки володіють більше, ніж половиною активів банківського сектору Великобританії, що загалом становить 8,3 трлн. фунтів стерлінгів

За даними 2010 р., галузь фінансових послуг у країні становила 10 % ВВП Великобританії і 11% від податкових надходжень (у 2011 р. – 12 %). Кількість безготівкових розрахунків у період з 1990 – 2010 рр. зросла у три рази, з 4,7 млрд. до 13,4 млрд. фунтів стерлінгів. Близько половини цих розрахунків було здійснено за допомогою новітній фінансових технологій, не відомих 20 років тому. Це одна із причин, чому саме тут концентрується капітал і досвід високорозвинених країн. Фінансовий кластер The City являється провідним роботодавцем, адже у секторі фінансових та професійних послуг працює близько 1,9 млн. професіоналів, це більше 6 % від усього працюючого населення в країні. Згідно даних рейтингу за індексом глобальних фінансових центрів (The Global Financial Centers Index), у березні 2011 р. Лондон посів перше місце, демонструючи провідну роль Великобританії у фінансових та професійних послугах на світовому ринку (табл.1) [5].

Таблиця 1

Рейтинг фінансових центрів світу

Назва фінансового центру	Рейтинг у 2010р.	Загальна кількість балів	Рейтинг у 2009р.	Загальна кількість балів	Зміна в рейтингу
1	2	3	4	5	6
Лондон	1	774	1	775	-
Нью-Йорк	2	773	2	769	-
Гонконг	3	770	3	759	-
Сінгапур	4	735	4	722	-
Шанхай	5	724	5	694	-
Токіо	6	695	5	694	↓ 1
Чикаго	7	692	7	673	-
Цюріх	8	686	8	665	-
Сан-Франциско	9	681	13	658	↑ 4
Торонто	10	680	10	655	-
Париж	24	643	20	637	↓ 4
Дублін	43	614	33	592	↓ 10
Москва	61	581	68	506	↑ 7

Джерело: розробка автора за даними The Global Financial Centres Index 10 [6]

В умовах міжнародної конкуренції фінансовий кластер Торонто вважається локомотивом локальної, регіональної та національної економіки розвитку, забезпечуючи економічне зростання всієї країни. Торонто – другий найбільший північноамериканський центр фінансових послуг після Нью-Йорку та Чикаго, а також фінансова та бізнес-столиця Канади. Сектор фінансових послуг становить 14% ВВП Торонто.

Торонто є «домівкою» найбільших компаній фінансових послуг, які представлені у Канаді, зокрема:

– у банківському секторі: 10 вітчизняних банків (3 з них входять у топ-25 світу) , 18 зарубіжних дочірніх банківських компаній та 21 філія іноземних банків;

- у фінансовому секторі діє: 129 фірм з торгівлі на ринку цінних паперів;
- на ринку страхових послуг задіяні 60 компаній зі страхування життя, дві з яких входять до Топ-10 найбільших страхових компаній світу, а також 130 страхових компаній;
- штаб-квартира в сфері управління інвестиціями сектору промисловості у розмірі 700 млрд. дол. США;
- державний пенсійний фонд, який входить у число 60 найкращих у світі.

Фінансовий кластер Торонто являється роботодавцем для 232 тис. працівників у секторі фінансових послуг, де близько 80 % – керівники вищої ланки. Близько 20 тис. професіоналів зайняті у проектах, які проводяться на підтримку процесу ведення колективних інвестиційних схем. У кількості 7200 учасників Торонто представляє друге найбільше товариство CFA (Chartered Financial Analysts) після Нью-Йорку. Сектор фінансових послуг у Торонто підтримує безліч секторів економіки та соціальної сфери, зокрема розвиток підприємництва, надає фінансову підтримку збереженню природних ресурсів, кредитує сферу інформаційних технологій, підтримує освіту та бізнес послуги. Для підприємств середнього та малого бізнесу діє спеціальна програма оподаткування, завдяки якій Канада займає 10 місце серед 183 країн світу за спрощеною системою сплати податку на прибуток [7].

Фінансова сектор – ключовий напрямок розвитку для економіки Франції, адже наразі фінансові послуги становлять 4,5 % ВВП країни, де зайнято 700 тис. населення [4]. Метою створення фінансового кластеру у Парижі (2007р.) є утвердження Франції як фінансового центру та посилення своїх позицій в Європі. Координує роботу кластеру Paris EUROPLACE, а також до складу входять різноманітні фінансово-кредитні установи. За малий час свого існування, кластер демонструє динамічний розвиток, зосереджуючи свою роботу на розробці інноваційних фінансових проектів, фінансовій підтримці малого та середнього бізнесу, розвитку екосистеми, зокрема підтримує та фінансує екологічне підприємництво, організовує обміни спеціалістів (персоналу) між малими, середніми та великими компаніями, сприяє організації спільних тренінгів для викладачів, науковців та підприємців у фінансово-економічній сфері. Фінансовий кластер у Парижі об'єднує підприємницький потенціал, науково-дослідні інституту та фінансово-кредитні установи слугуючи інструментом взаємодії у фінансовому секторі.

Росія теж пішла шляхом кластеризації фінансового сектору, зокрема наразі розробляються проекти по створенню двох міжнародних фінансових кластерів «Кремлін-Сіті» та «Москва – Сіті». Є конкретні підстави для появи в Москві саме таких фінансових центрів, орієнтованих на потреби зростаючої вітчизняної економіки. Підтвердженням цього аргументу є, перш за все – розмір економіки країни, капіталізація фондового і фінансового ринку в цілому, обсяг боргових зобов'язань та ін. За цими параметрами Москва вже сьогодні займає 12-15 місце в світі. Два роки поспіль Москва включена рейтинговим агентством S & P в число 10 найбільших на планеті економічних центрів поряд з такими гігантами, як Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Сан-Франциско, Лондон, Йокогама, Сан-Паулу, Париж, Берлін, Шанхай. За розмірами бюджетних доходів Москва на третьому місці в світі після Токіо і Нью-Йорку, відстає лише за розміром міського валового продукту, поступаючись Нью-Йорку і Лондону, зате перевершує Сан-Паулу, Шанхай. Все це дає підстави для того, щоб Москва могла б претендувати на статус міжнародного фінансового, національно орієнтованого центру. На цю мету працює і наростаюча інтеграція на пострадянському просторі. Цілком очевидно, що Росія буде грати в цьому процесі провідну роль. Внаслідок чого російський рубль може стати резервною валютою на просторах СНД, а можливо і Східної Європи [2].

Разом з проектом «Москва – Сіті» існує проект групи компаній "Корпорації розвитку територій" зі створення фінансового кластеру «Кремлін – Сіті» на території західної частини Болотного острова навпроти Кремля, який розрахований на п'ять років. Географічно ця територія (42 га) розташовується в центрі перетину транспортних шляхів усіх аеропортів та

залізничних вокзалів, а також має особливий статус історичного місця в охоронній зоні Кремля, включеній до списку ЮНЕСКО об'єктів світової спадщини.

На сучасному етапі, виходячи з відносної доступності будь-яких технологій, конкурентні переваги цього регіону Москви поступово будуть переміщатися у сферу нематеріальних активів і компетенцій, де перевагу будуть мати фінансові інститути, об'єднані в кластер. На даному етапі, під міжнародним фінансовим кластером «Кремлін-Сіті» пропонується розуміти обмежену територію 357-361 кварталів Болотного острова з елементами виробничої, технологічної, інженерної, транспортної та рекреаційної інфраструктури, на якій зосереджені спеціалізовані фінансові, наукові, консалтингові та інші профільні інститути, які оперують потоками транскордонного капіталу в єдиному правовому полі особливої територіальної юрисдикції. Проект створення міжнародного фінансового кластера охоплює процес комплексного освоєння 357-361 кварталів, включаючи розробку містобудівної документації, комплексних схем транспортного та інженерного забезпечення території, програм комплексного освоєння підземного простору і геотехнічної безпеки ведення підземних робіт. Передбачається, що для всіх об'єктів, розташованих на території, буде створена спільна сучасна IT-платформа та інша необхідна інфраструктура. Площа території дозволяє розміщення всієї необхідної для кластеру нефінансової інфраструктури, що здатне забезпечити на світовому рівні комфортні умови для роботи, проживання та відпочинку [3].

У рамках «Кремлін-Сіті» планується зосередити діяльність таких структур, як національного банку Російської Федерації, національних фондових, валютних, товарно-сировинних бірж, провідних страхових компаній, найбільших банків країни, а також великої кількості компаній, які охоплюють різноманітний спектр послуг – аудиторські, консалтингові, юридичні та ін. Також, у рамках проекту буде побудований найбільший в Росії Експоцентр для проведення різноманітних виставок та конференцій. З метою підготовки відповідних кадрів (спеціалістів) для фінансового кластеру, планується створення освітнього осередку до складу якого увійдуть університети, бізнес-школа, фінансова – школа та інші навчальні заклади, в т.ч. школа та дитячий садок.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Успішна інтеграція України у міжнародну економічну систему, залежить насамперед від конкурентоспроможності не лише національної економіки, а й регіонального розвитку. Все частіше, високорозвинені країни для пришвидшення економічного зростання використовують кластерний підхід, і не лише у промисловості, а у фінансово-кредитній сфері. Таким чином, результати проведеного дослідження наочно демонструють успіх країн, де створені та функціонують фінансові кластери. Завдяки, яким розмір ВВП в країнах динамічно зростає, кількість робочих місць з кожним роком збільшується, а позиції країн на фінансовому ринку щороку зміцнюються. Застосування моделі фінансового кластеру в Україні дасть можливість створити умови для продуктивної співпраці між бізнесом і фінансово-кредитними установами, що сприятиме розвитку національної економіки та регіонів зокрема. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають в аналізованні готовності областей Західного регіону України до створення фінансового кластеру на їх території.

Використана література:

1. Ринок М&А в Україні [Електронний ресурс] // Електронне видання «Україна Бізнес Ревю» – Режим доступу до сайту: <http://www.ukrbizn.com/finansy/238-rinok-ma-v-ukrayin.html> – 19-12-2011.
2. Департамент економічної політики и развития города Москвы [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.depir.ru/content/c216-page1.html> – 31-10-2011.
3. Проект создания Международного Финансового Кластера «Кремлин Сити» [Електронний ресурс] / Корпорация развития территорий – Режим доступу до сайту: http://www.krt.ru/html/prog_kremlin_sity.html. – 05-01-2012.
4. Finance Innovation Cluster [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.finance-innovation.org/contexte_en.htm.

5. Key facts about UK financial and professional services [Електронний ресурс] / TheCityUK Research – 2011. – Режим доступу до сайту: <http://www.thecityuk.com/assets/Uploads/Key-Facts-September-3.pdf>.
6. Mark Yeandle The Global Financial Centres Index 10 / Yeandle M.// [Електронний ресурс] / Z/Yen Group, Financial Centre Futures 3 – 2011.– Режим доступу до сайту: <http://www.zyen.com/PDF/GFCI%2010.pdf>.
7. Toronto Financial Services Sector – Poised for Growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.tfsa.ca/news/fact_sheets.php.

REFERENCES:

1. The market M&A in Ukraine [Рынок M&A в Україні]. *Elektronne vydannia «Ukraina Biznes Revyu» – Electronic edition «Ukraine Business Review»*, 19-12-2011, available at: <http://www.ukrbizn.com/finansy/238-rinok-ma-v-ukrayin.html>.
2. The Department of Economic Policy and Development in Moscow [*Departament ekonomicheskoy politiki i razvitiya goroda Moskvy*], available at: <http://www.depir.ru/content/c216-page1.html-31-10-2011>.
3. The project of creation of International Financial Cluster «Kremlin City» [Proekt sozdaniya mezhdunarodnogo finansovogo klastera «Kremlin Siti»]. *Korporatsiya razvitiya teritoriy – Territory Development Corporation*, 05-01-2012, available at: http://www.krt.ru/html/prog_kremlin_sity.html.
4. Finance Innovation Cluster, available at: http://www.finance-innovation.org/contexte_en.htm.
5. Key facts about UK financial and professional services / TheCityUK Research – 2011. – available at: <http://www.thecityuk.com/assets/Uploads/Key-Facts-September-3.pdf>.
6. Mark Yeandle The Global Financial Centres Index 10 / Yeandle M.// Z/Yen Group, Financial Centre Futures 3 – 2011.– available at: <http://www.zyen.com/PDF/GFCI%2010.pdf>.
7. Toronto Financial Services Sector – Poised for Growth, available at: http://www.tfsa.ca/news/fact_sheets.php.

Рецензія: д.е.н., проф. Андрушків Б. М.

Received: March, 2012

1st Revision: April, 2012

Accepted: May, 2012